

BORSIK MIKLÓS

MAGAMRÓL BESZÉLEK, APÁDRÓL NEM TUDOK*

Toroczkay Andrásnak / 2

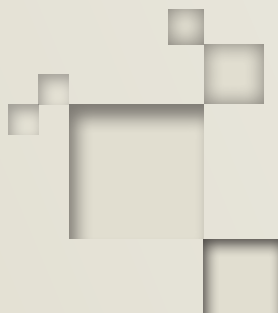
Öreg faágba kapaszkodtam,
sípcsonttöréssel feküdtem
a kavicsos fövényen,
és ebből következtettem arra,
hogymilyen, ha lábon lőnek.
(Nem tudom elég komolyan venni
a fizikai fájdalmat, ha nem érzem.
Ha élesen emlékszem,
a vádlimmal akkor sem tudok.)
Nem a másik fájdalma érdekelt,
csak amit az akciófilmekben láttam:
abból valami jusson.
De mi jut nekem,
ha a másik halála sem érdekel,
csak a halál energiája,
hátha átcsatornázhatom a versbe?
Kis eszközeimet emelgetem
a gyász súlya helyett, célirányosan,
mint egy túlélő, ha talpraesett.
Semmi örület.

* A szöveg a *Miért hal meg minden versemben apa?* (Válasz Borsik Mikinek) című Toroczkay András-versre reagál.

GYORSABBAN ÍROK

azoknak a haláláról,
akiket nem ismertem.
Könnyű gyász nem is gyász.
Mintha egy tömött táskát
dobnának felém,
és a kezemben derülne ki,
hogy kisebb a súly,
mint amire számítottam.
Persze, megrándulok.

Gyorsabban írok, pedig meg kéne állni
tisztázni, hogy a csalódás akkor is lehetséges-e,
ha én dobom a táskát magamnak.
Nem ártana meghibbanni eldobás és elkapás között,
ha ettől kimegy a fejemből,
hogy én tömtem meg a táskát.
Talpam alól a hungarocellnyiszorgást
nem hallanám, de a süket fület
felhasználnám a nehéz gyászban is.
Nem ártana.

BÁNKI ÉVA

A SZÍNEVÁLTÓ NORMALITÁS

A MŰVÉSZET ÉS AZ ŐRÜLET HATÁRAIRÓL

„A nevem Peter Parker, megcsípett egy radioaktív pók.”
(Pókember)

Teremteni csak a művész képes. Hoffmann híres *Homokemberében* a polgár és a tudós kudarcot vall, ám Nathanael, a költő szerelmes pillantásával és lelkesen elszavalt költeményeivel életre kelti (vagy mintha „életre keltené”) a babát, akit az ördögi Coppélius távcsövén keresztül pillant meg először. Ezért az istenkísértő tettért, az isteni teremtés ihletett utánzásáért a józan eszével kell fizetnie. A Költő Isten, azaz a Legelső Alkotó helyébe léphetne, ha elméje képes lenne elviselni ennek terhét.

Hidegglelős, romantikus történet, mely arra tanít, a zsenialitás, a teremtés ára az örület. Ám még Hoffmannál sem csak démoni, dionüszoszi művészet létezik. A transzcendencia ígézete és/vagy a múzsa csókja szelídebben is megérintheti a művész lelkét. De a romantikus képzelet képes arra, hogy ezt a platonikus gyökerű mítoszt is sötétté, démonivá hangolja. Az *arany virágcserep* Anselmusát tündérieren csilingelő hármashangzat csábítja el a folyó partján. És kik azok vajon, akik megcsendítik ezt a könnyed, isteni harmóniát és derűt sugalló hármashangzatot? Kígyó(cská)k – ahogy ez a romantikában magától értetődik.

Egy dunántúli kisvárosban nevelkedve ilyen romantikus képzetek töltötték meg az én elmémet is. Én is kígyócska voltam, fuvolán tanultam játszani a helyi zeneiskolában – amúgy egyetlen dallamra nem emlékszem, csak arra, hogy a zeneiskola falait miféle képek díszítették. Az egyik képen örült karmester emeli pálcáját, erre a nézőtér hátsó soraiban lángnyelvek kígyóznak elő. Egy másikon egy Liszt Ferenchez nagyon hasonló művész veri a billentyűket, észre sem véve, hogy körülötte már lángol a zseni érintésétől „meggyulladt” zongora. Ezek a képek mélyen a tudatalattimba ivódtak: nagyon korán megtanultam, hogy a „művészet templomában” veszedelmes örültek laknak. Hogy belássam ezeknek a romantikus nézeteknek a viszonylagosságát – és hogy rájőjjenek, mi zavar az effajta kultuszban –, más korokat is meg kellett ismernem.

A középkor még óvakodott attól, hogy démoni beavatottság eredményének vagy amolyan örületnek tekintse a művészetet, ám a művészet (és a szerelem) ettől még nem tekinthető ártatlan játszadozásnak. A szerelmes férfiakat a trubadúrok verseiben szörnyű sebek borítják, hiszen hölgyeik pillantása (és könyörtelensége) rendre megbetegíti őket. Sokan közülük nemcsak belebetegsznek a szerelembe, hanem bele is örülnek. A nők persze sohasem „sebesednek meg”, ők mindig hófehérek, tiszták, hidegek, makulátlanok, akár

a márvány vagy a frissen hullott hó. A középkori „sebesültek” közül a legbetegbb az emblematis trubadúr, az első nyugati költőregények hőse: Trisztán. Pompás lovag, de ha lehúzza a páncélját, láthatjuk, a testét szörnyű, csak félig begyógyult sebek, gennyes fekélyek borítják. Ezeket a sérüléseket csak a szőke Izolda látványa képes gyógyítani – ámde a rémes sérüléseket, ugyebár, pontosan azért szerzi Trisztán, mert túl sokat és túl odaadóan nézegeti Izoldát... Nincs hát kiút a vágy függőséghez hasonlatos körforgásából – már csak azért sem, mert Trisztán olthatatlan vágyakozását az idősebb, férjes asszony iránt édesanyja korai elvesztése táplálja. Az anya volt az, aki egy életre megsebezte Trisztánt a halált hozó, bánatot jelentő Trisztán névvel. A szexuális függőség természetét, az örület, a vágy és a művészet egymásra hatását mélyen és finoman feltárják ezek a lovagregények.

Csodálni persze én is csodálom ezeket a történeteket is, de nem tudom, azonosulni akarok-e velük. Az ember az egyetlen teremtmény (vagy ha úgy tetszik, állat) a földön, mely művészetet képes létrehozni. Kommunikálni, eszközt használni, háborúzni, érezni, társadalmat felépíteni az állatok is képesek, ám művészetek csak az embereknek van. A fenti mítoszok mégis mélyen emberidegennek láttatják a művészetet: *önmagában* kevés az ember ahhoz, hogy alkotson, valamilyen megőrlés, isteni beavatás vagy trauma nélkül semmire sem megy. (Arról már nem is beszélve, hogy ezek a legendás „megőrlések” milyen sokszor esetlegesek – függetlenek a sorstól, a társadalomtól stb. Néhány szerencsés művészt mintha tényleg csak megcsípett volna egy „radioaktív pók”...)

Van-e egyáltalán bármiféle kapcsolat művészet és örültség között? Én is tudom, hogy egy trauma alkotáslélektanilag mennyire felszabadító, hogy egy regény megalkotása hónapokat, éveket, sőt olvasmányokat, nyelveket törölhet ki a memóriából. Ahogy azt is tapasztaltam, hogy a legnagyobb mentális kimerültség talán nem is próza-, hanem versírás közben jelentkezik, hiszen a versírás villamoskísülésekkel teli világából már-már képtelenség visszatalálni a mindennapokba. De a művészek tényleg végtelen traumatizált elmebetegnek lennének? Az bizonyítaná ezt, hogy a skizofrének rajzai és verbális asszociációi mennyire művésziek? Művészek valóban, de ettől még nem műalkotások. Én úgy vélem, a hosszabb elbeszélő művek létrehozásához szükséges figyelem és kitartás kizárja a tartós és súlyos örületet. Előbb hiszem el, hogy Dante Alighieri ténylegesen találkozott Vergiliusszal, Beatricével a túlvilágon, mint azt, hogy zavarodott elmebeteg lett volna. Hisz melyik örült lett volna képes ilyen tökéletesre csiszolni az összes tercintát, az *Isteni Színjáték* mind a 14 233 sorát...

Emellett retrográdnak is érzem az „örült művész” nimbuszát. Mélyen elgondolkodtató, hogy a „sebzett”, a szerelemtől „eszét vesztett” költő kultusza szinte egyidős a hűbéri társadalom megszilárdulásával. Az örület ugyanis arisztokratikus dolog. Egy trubadúr végtére is nem faluszéli

vásárokból ugrándozó, közönséges parasztokat felvidítő, csörgősipkás mulattató, hanem udvari ember – az ő szenvedéseit nagyon is illik komolyan venni. A szerelem (és vele az „őrület”, a férfitestet elcsúfító szerelmi sebhelyek) nemesurakhoz illő, arisztokratikus dolgok. Ilyen mély, fennkölt, véresen komoly önpusztításra a mindenkori Balgák és Sancho Panzák nem is lehetnek képesek. Az őrület igazi luxus, feudális kiváltság, nem jár akárkinek, míg hétköznapi értelemben vett bolond bárkiből lehet. A hoffmanni őrületnek, a romantikus tébolynak is van ilyen határki-jelölő, már-már arisztokratikus funkciója. Az „igazi” költőket ez, a mélyen átélt, amolyan beavatottságnak is tekinthető őrület választja el a „közönséges”, kispolgári rímfaragók világától. Egy jól gondozott, éveken át tartósított, majd ország-világ elé tárt trauma, neurózis („pókcsípés”) tehát belépő lehet az elit irodalom világába...

Én az efféle határvonalakban, szellemi szögesdrót-akadályokban nemigen hiszek. Évszázadokig tartotta például magát a nézet, hogy latin nyelvtudás és egyetemi végzettség nélkül senki sem lehet tudós gondolkodó. Leonardo da Vinci nem járt egyetemre, latinul is csak nagyon rosszul tudott, bár ő természetesen így is beletartozott kora értelmiségi elitjébe. A mikrotörténelem alapítója, Carlo Ginzburg által felfedezett friauli molnárral, Menocchióval azonban más volt a helyzet. Ő kevés könyvet olvasott, egész életében paraszti közösségekben mozgott, mégis megalkotott egy nagyon eredeti kozmogóniát, amiért az inkvizíció őt is ugyanúgy halálra ítélte, mint a nála nevesebb kortársát, Giordano Brunót. Ki „taníthatta ki” ezt a Menocchiót? Honnan szedte a nézeteit ez a friauli molnár? Az inkvizítorokat felettébb izgatta ez a kérdés, mert ők is nehezen hittek el, hogy egy parasztember a saját feje után gondolkodik.

Valóban létezik valamilyen kapcsolat egyetem és tudományos gondolkodás, ahogy őrület (neurózis, traumák) és művészi alkotás között, de ezt a kapcsolatot nem tekinthetjük megfellebbezhetetlen evidenciának. Ahogy a vágy és művészi teremtés viszonyát sem. A sóvárgás (erotikus vágy) mintha tényleg hozzátartozna a művészethez – de kijelenthetjük-e, hogy minden vers szerelmi ihletésből született?

Én azért sem hiszek az evidenciákban és határvonalakban, mert a húszas éveim végét egy egészen másféle kultúrában töltöttem. Portugáliában az irodalom kevésbé (vagy másképpen) intézményesült, mint Magyarországon. Az emberek rengeteg verset tudnak fejből, nyakra-főre idézgetnek is, kávéházakba járnak fadót hallgatni. Egy költő „nem akkora dolog” arrafelé, hiszen örömben-bánatukban ők maguk is rendszeresen költenek vereseket. Ha tetszik, ez egy félig-meddig szóbeliségbe rekedt világ, ahol nem vagy nemcsak a száz-kétszáz példányban eladott verseskötetek vagy elcsépelelt kötelező olvasmányok jelentik az irodalmat – arrafelé bárki bármikor átléphet a költészet fennkölt világába. Persze Józsi bácsi verseit és Fernando Pessoa költeményeit ott is ég és föld választja el. De milyen jellemző, hogy a nagy Pessoa első alteregójá-

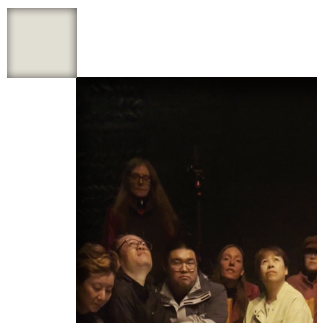
ul nem egy kiművelt lírikust, hanem egy pásztort, egy autodidakta népi költőt választott. (Alberto Caerót). És miért is ne? A jó művészet mindig is inkább a határok áthágásáról, nem a határok megszilárdításáról szólt.

Az én lírai példaképem mégsem egy csendes magányában szelíden verselgető, melankolikus portugál háziasszony, hanem az Ószövetség legnagyobb költőnője, Hanna, Sámuel próféta édesanyja. Ez a Szapphónál is korábbi lírikus egzaltált hálaénekekben köszönte meg fia születését, melyben gyermeke megfogadását Isten társadalomátalakító, forradalmi tevékenységéhez hasonlította. „Az Úr öl és elevenít, / Sírba visz és visszahoz. / Az Úr szegényné tesz és gazdagít, Megaláz s fel is magasztal; / Felemeli a porból a szegényt / És a sárból kihozza a szűkölködőt / Hogy ültesse hatalmasok mellé” (1Sám 2,6-8) – nem csoda, hogy az imát amolyan forradalmi indulóként éneklik szerte Latin-Amerikában.

No de hogy vetemedhet egy közönséges háziasszony ilyen, a meglehetősen konzolidált dávidi zsoltároktól annyira elütő, már-már lázadó hangú hálaénekre? Hogy juthat eszébe egy szolid, ószövetségi másodfeleségnek, hogy elsőként kidolgozza az ókori zsidóság *Isten a történelem ura*-koncepcióját? Rendszeres szokása volt netán Sámuel édesanyjának egzaltált vallási dalokat költeni? Isten világtörténelemben betöltött szerepéről elmélkedni? Volt egy saját közönsége, mely őt a falujában prófétanőként vagy költőként tisztelte? Természetesen nem tudjuk, ahogy azt sem, egyáltalán hogy maradhatott fenn egy hálaének, mely mégiscsak egy magánéleti esemény (nem egy király, hanem „csak” egy próféta születésének) apropóján született.

Hanna nyilván felháborodott volna, ha őt Izraelben bárki örültnek titulálja. Pedig Sámuel könyvéből tudjuk, hogy költőnőnk azért meglehetősen deviáns teremtés lehetett: a silói pap például részegnek nézte és durván sértegette, mikor a szentélyben a korabeli szokásokkal ellentétben „hang nélkül”, némán imádkozott. Hanna nyilván egész életében a normalitás és a prófétai szenvedély (ihlet? örület?) határán imbolygott. „Megőrülése”, hálaénekekben feltáruló látomása nem valami egyszeri, isteni beavatkozásban, hanem saját női sorsának, társadalmi kiszolgáltatottságának, spirituális helyzetének (hirtelen? villanás-szerű?) felismerésében rejlett. Persze Hanna nem tartott (nem tarthatott) igényt az „örült zseniknek” kijáró, manapság kijáró neveltséges tiszteletre és megkülönböztetésre, prófétai indulatairól és elképesztő, a maga korában teljességgel rendhagyó gondolkodásmódjáról mégis tanúskodik a költemény.

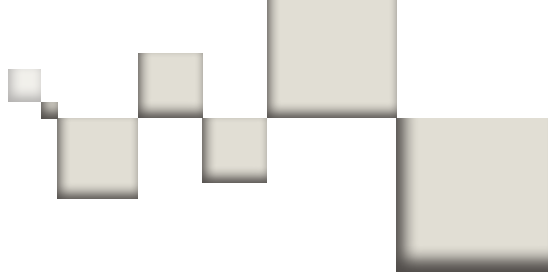
Ha tehetem, így szeretnék megőrülni.

BÓDIS ATTILA

KÉPZELT BETEG

Légváraimat viharfelhőkből formáztam.
Tartóoszlopai villámok voltak.
A csarnokban koponyahegyek jelezték
Birodalmak bukását.
Fák bábel-magasodtak köztük, melyekről
Halálos kórok gyógyító gyümölcsei lógtak.
Tánc, siratóénekek és lelkek szövetkabátjának
Megszagatása.
Mi jöhet még?
Minden drámát előadtunk a hóhér emelvényén.
Forradalmi zászlókban aludtunk el.
Azt álmodtuk, hogy síelünk a Hold krátereiben.
Megigazítottam a hazugság gallérját.
Legalább ezen ne akadjunk fenn.
Meggértem a házi orvosom, hogy adja be
A halál fájdalomcsillapítóját.
Hadd ragyogjak a nemlét hétágra sütő Napjában.
Vagy a nyári árnyék pánikszobájában.
Vajon Isten azért teremtette a vizeket,
hogy narcisztikus próbára tegye
a Napot és a Holdat?
Hitetlen lettem az örök piroslámpa előtt.
Tettem egy romantikus sétát a szmogfelhőben.
Az éjjelt önmagamon kívül töltöttem, hogy végre
Láthassam magam aludni. Előtte verset írtam.
Olyan izgalmas volt, hogy majdnem belealudtam.
Csak most nem a forró gyertyafaggyú, hanem
A cigarettacsikk égetett lyukat a markomba.
Egy biztos: a szerelem érzéstelenítójét soha többé nem lövöm be magamnak.
Rám mindig így hatott. Aztán, akárcsak a visszaesőknél,
A szégyen, a bánat. És mint minden
Drogból, egyre több kell ebből is: egyre több megaláztatás,
Mások egyre súlyosabb terheinek cipelése, mások egyre nagyobb
Felelőssége, divatjamúlt ruhadarabok.
De most végre túllendültem az összes megrázkódtatáson.
Vége. Kiszállok ebből a mámorító és hánytató ringlispílből.

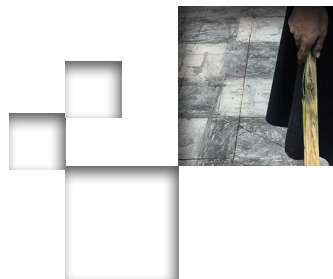
MEGKONGATOTT LÉLEK

A déli harangszónak csak az emléke kong
Egy elhagyott templomban,
Mely valaha az összes szent menedéke volt.
Most visszaveszi a természet:
Lelki szárazság eszi az ikonokat
A rozsdánál is kegyetlenebbül.
Fák gyűlnek köréje, mint kíváncsi gyermekek.
Az égi harmatot lesik, mert a felhők közül
Már negyven napja nem hullt alá manna.
Bemásznak hát a padlózatot át.
Az ablakokat lassan,
De nem szentségtelenül törik be.
Fellapozzák a padokban hagyott Bibliákat.
Otthonukká teszik a helyet, ahonnan kizárták őket.
Hatalmas lombokkal terítik be a hideg házat.
A szent ostyát legyezik vele.
Az élet gyökerei a harangot simogatják,
És lecsókolják róla a rezet.
Egy galamb fészket rak a kereszten.
Az Isten őket választotta ki,
Hogy uralkodjanak a földön.
Ők persze semmit sem sejtenek.
Mint az ember egykoron, vagy inkább bármikor.
Az ágak kezdetleges zsoltárokat pötyögnek az orgonán.
A természet és a Teremtő szimbiózisa.
A legnagyobb tölgyek és a legkisebb gyomok is
Imákat fotoszintetizálnak. Egy tüdővel lélegzik
Minden élő az Ő dicsőségére.
Nem érzik a folyamatos elvágyódást az annyiszor megígért
És megénekelte ismeretlenbe.
Most és itt énekelnek. És ez az itt és most
Már örökké tart.
A világ utáni csendet a természet éneke nem töri meg.
Ahogy a világ közbenit sem.
Mi pedig semmit sem hagytunk magunk után.
Csak hódításaink pusztító pompáját,
Melyet az igazi élet most újra benépesít.

BORTÜKÖR

Pezsegve, forrva jön, alattomosan
 A perifériás diktatúrákból exportált forradalom.
 Elkapja az embert ütőerénél fogva,
 És lerántja az égből a tudás fájának árnyékába.
 Egy pohárba kitöltött életbölcseesség,
 Egy végszó, a hősök utolsó csatakiáltása.
 Kábulat és megvilágosodás. Őrjöngés
 Meg a büszke katatónia.
 A modern költő fegyvertára:
 Koponya helyett nyomtató,
 Mely ugyanolyan agyatlan őszinteséggel bámul vissza.
 Elmét falatozó mécses helyett olvasólámpa,
 Mely a dátumot, a pontos időt és a szobahőmérsékletet is jelzi.
 Pergamen vagy írógép helyett pedig laptop.
 A lúdtoll sercegése már nem divat.
 Ahogy az írógép sorvégi refrénje sem kúszik már fel
 A slágerlisták élére.
 Nincsenek már rímekbe szedett forradalmak.
 Csak néhány hasonszőrű alak kocsmái fogyasztása,
 Meg az egymás közt kiosztott oklevelek.
 A költészet – a kevesek ügye – tragikusan belefolyt a hétköznapiok
 Szennyvízcsatornájába.
 A régiék a tankönyvekből ugatnak ránk. Isten tudja, miért.
 Az újak a showmúsorok és nyilvános színpadok
 Erősítőiből próbálnak a vacogásig ingerelni.
 Reménytelen ügy. Az emberek magasról tesznek pokoljárásunkra.
 Mintha a világ tetején ücsörögnének.
 De hát ez az ifjúság önbizalma.
 És mi nem könnyítjük meg a dolgukat.
 Így itt marad nekünk ez: egy pohár talán
 Szőlőt-sose-látott nektár, égi manna vagy ambrózia.
 Hogyan hassunk hát lélektől lélekig?
 Hobbinak túl komoly ez a szakma.
 És ha valaki ebből akar élni, bizony
 Jobb, ha időgépet szerkeszt, és visszamegy valamelyik
 Legendás korbá. Vagy csak egyszerűen éhen hal.
 A szobrokat ledöntik és újakat emelnek a helyükre.
 De az új versekért nem fizetnek még egy ebédet sem
 Egy késdobálóban.
 Egy szelet pizza, nem sok, annyi sem jut érte.
 Szakmák ezrei és szabadidőben vajúdo alliterációi
 A valóság és képzelet nászának.
 Folyamatosan átlépni az ingerküszöböt...
 Ez már nem a mi pályánk. A régi és öröknek hitt
 Körforgás lehullott égitestei és bábjai vagyunk.
 Talán majd ha kihúzzák az emberi fajt a „nagy konnektorból”,
 Visszajövünk mesélni nekik. Addig behúzódnak az árnyékba
 Egy palack borral a messzi tengeren túlról.

ELSÉTÁLTAM

Elsétáltam Isztambulig. Meztláb alkudoztam
 Lelkemért a piaci kofák között.
 Átúsztam Ázsiáig, és láttam, ahogy
 Európa és Ázsia évezredek óta összeeszeve
 Egymást ostorozza turistahajók vízfodraival.
 Tovább mentem, s mintha folyton akasztanának,
 Úgy láttam minden képet, érzést, csókot,
 Gyötrődést és betegséget, mely őrangyalként
 Kísérte életemet.
 A Koponyák hegyén csak elmállott koponyák
 Útporát láttam. És nem szólt hozzám senki,
 Csak egy géppisztolyos katona, hogy feltartom a sort.
 Egy irgalmas szamaritánus vendégül látott.
 Az étkező helyiség falába töltények fúródtak
 Családi csoportképek helyett.
 Estebéd után a gyermekek bombatölcsérekben bújócskáztak.
 Nem akartam továbbmenni.
 De az izmaim és az időjárás rajongása
 Rabszolgahajcsárként hajszolt előre.
 Elsétáltam egy végtelen akkord mellett,
 Mely a föld köré volt rendőrségi szalagként
 Kihúzva. Mint korhadt fába véstem fel
 Az egyenlítőbe monogramomat plusz azét,
 Aki igazán szeretett.
 Végül elsétáltam sírkövem mellett.
 De nem az volt rávésve, amit meghagytam.
 Elrebegtem egy marék imát szennyes galambok
 Árnyékában. Fesztávuk tágra zárta szememet.
 Nem tudtam, jobb helyen leszek-e, mint eddig.
 Remény és hit kiapadt belőlem.
 A béke és a szeretet luxusáról lemondtam.
 A nyugalom maradt az egyetlen vágyam.
 Talán holnap egy erőtlén kéz megsimogatja
 Egész valómat és magához ölel
 Most és mindörökre,
 Ámen.